LOCUȚIUNILE PRONOMINALE

DE

DUMITRU NICA

Cercetările, numeroase în ultima vreme, consacrate locuțiunilor admit, în general, că se pot găsi grupuri de cuvinte sudate semantic și gramatical, corespunzătoare tuturor părților de vorbire, cu excepția articolului. *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, București, 1963, acceptă, teoretic, acest punct de vedere [1]. Cînd tratează însă părțile de vorbire, ea înregistrează locuțiuni doar pentru adjectiv, verb, adverb, prepoziție și conjuncție. Faptul nu este întîmplător. Fiind mai bine reprezentate în limbă, aceste tipuri de locuțiuni au intrat mai repede în atenția cercetătorilor [2]. Deși admise teoretic și chiar consemnate în diverse studii sau gramatici, locuțiunile corespunzătoare numeralului, pronumelui și interjecției n-au fost încă studiate.

Al. Philippide înregistra în *Gramatica elementară a limbii române* [3] construcții de tipul: *te miri cine, te miri ce, te miri cui, toate celea* etc. cu funcții de pronume nedefinite. În aceeași gramatică, la capitolul *Izolări*, întîlnim alte formațiuni: *cîte și mai cîte, nu știu ce* prezentate de autor ca avînd valoare de substantive și adjective.

În *Stilistica limbii române*, [4] Iorgu Iordan, discutînd construcția *te miri ce și mai nimica*, face următoarea precizare, demnă de reținut: „Această locuțiune adverbială, atît de răspîndită în vorbirea populară (apare și 'scurtată', *te miri* ce, de pildă, tot la Creangă: *înșfăcăm noi te miri ce mai aveam*), are sens mai mult cantitativ decît modal, iar din cauza lui *nimica*, pus de gramatici printre pronume, *ar putea* fi interpretată ca o construcție pronominală (s.n.). Mă opresc asupra acestui detaliu formal pentru cititorii care se lasă conduși de definițiile gramaticale".

În anii din urmă, cînd locuțiunile au fost judecate din punct de vedere gramatical cu mai multă atenție, găsim în diferite articole sau monografii de acest fel informații privitoare și la locuțiunile pronominale. Astfel, Eug. Ioanițescu vorbind de „grupuri de cuvinte corespunzătoare... unor pronume nehotărîte" [5] notează următoarele exemple: *ce pe apă nu curge, cine știe ce, cîte alte, cîte și mai cîte,*

---

[1] Vezi vol. I, p. 34.

[2] Pe lîngă aceste locuțiuni au mai fost cercetate și locuțiunile substantivale (vezi articolul nostru din „Limba română", 1963, nr. 5).

[3] Iași, 1897, p. 62.

[4] București, 1944, p. 172, nota 3.

[5] *Locuțiunile*, în „Limba română", V (1956), nr. 6, p. 52.

BDD-A1573 © 1967 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:18 UTC)

cîte toate, cîte alea toate, multe și mărunte, nimica toată, te miri ce, una alta [6]. Dintre acestea, numai unele, însă, pot fi încadrate în categoria locuțiunilor pronominale. Florica Dimitrescu admite, teoretic, că în limbă există îmbinări de cuvinte echivalente cu pronumele, și se referă în acest sens la pronumele nehotărîte care, odinioară, trebuie să fi fost locuțiuni: *orice, fiecare, oarecine, fieștecare, fiecine* [7]. Pentru stadiul actual al limbii însă, autoarea nu menționează nici un exemplu. În articolul *Locuțiunile adverbiale* [8], Gh. N. Dragomirescu analizînd îmbinările *cine știe unde, cine știe cum, cine știe cînd* precizează că acestea „reprezintă construcții paralele cu locuțiunile pronominale nehotărîte *cine știe cine* și *cine știe ce*" (p. 66). Mai departe, în același studiu, autorul trece în rîndul locuțiunilor adverbiale și formațiunea *te miri ce și mai nimica* care, în această formă și în contextul respectiv are, evident valoarea pronominal-substantivală. „De altfel, conu Manole rîdea mereu, rîdea pentru *te miri ce și mai nimica*" (N. D. Cocea).

Gramatica Academiei, ediția a II-a, face următoarea mențiune în legătură cu locuțiunile pronominale: „Pentru pronume s-ar putea vorbi de locuțiuni pronominale nehotărîte *(cine știe cine* sau *cine știe ce)*, interogative *(ce fel de)* și de politețe (diverse formule ca *domnia-sa)*" [9].

În cele ce urmează ne propunem să urmărim tipurile de locuțiuni pronominale după structură, poziția lor în gramatica românească, precum și locul lor între celelalte locuțiuni.

Locuțiunile pronominale sînt grupuri fixe de cuvinte echivalente cu pronume. Imediat se impune însă precizarea că dintre toate categoriile de pronume, singurele care au echivalente locuționale sînt pronumele nehotărîte (în care includem și pronumele negative). Așadar, nu se poate vorbi de locuțiuni pronominale în general, ci numai de locuțiuni pronominale nehotărîte [10]. La origini, locuțiunile pronominale au fost de multe ori, propoziții interogative de tipul: „Cine știe ce mi s-a mai întîmpla!" (I. Creangă) în care pronumele interogativ nemaipurtînd accentul sintactic a fost folosit cu valoare de pronume nehotărît, iar pronumele relativ, pierzînd calitatea relațională, a căpătat valoare neutrală. Prin circulație mare în timp și în spațiu, construcția s-a lexicalizat, făcînd serviciul unui singur cuvînt (acoperind, deci, o noțiune), iar gramatical comportîndu-se ca o singură parte de vorbire (un pronume). Este cazul locuțiunilor pronominale *cine știe cine, cine știe ce, te miri ce, te miri cine* etc.

Alte locuțiuni au luat naștere din întîlnirea a două elemente pronominale. Folosirea îndelungată în aceeași ordine a celor două pronume a dus la sudarea lor semantică și apoi, prin izolare, la saltul spre calitatea de locuțiune: ex. *toate cele, alte cele* etc.

În comparație cu alte categorii de locuțiuni, de pildă cu cele verbale, adverbiale, adjectivale, substantivale, locuțiunile corespunzătoare pronumelui sînt destul de slab reprezentate în limba română contemporană. Istoria limbii române cunoaște însă destul de multe formații de acest fel, care, cu timpul, și-au sudat perfect elementele devenind simple pronume: *fiecare, oricine, neștine, careva, altcineva, oarecare* etc. etc.

---

[6] *Locuțiunile*, în „Limba română", V (1956), nr. 6. p. 52.

[7] Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 35.

[8] În „Limbă și literatură", V, 1961.

[9] Vol. I, p. 35.

[10] Construcția interogativă *ce fel de* nu poate fi interpretată ca o locuțiune pronominală măcar pentru faptul că cere în „răspuns" un adjectiv.

Obișnuit unui adjectiv pronominal interogativ îi corespunde în propoziția „răspuns" unul nehotărît: *Care om nu iubește viața? Orice* (fiecare) om iubește viața. Formula de politețe *domnia-sa* reprezintă de fapt în limba modernă un singur cuvînt. Construcțiile paralele acesteia *dumnealui, dumneaei*, ca și varianta *dumneasa*, *sprijină* acest punct de vedere.

BDD-A1573 © 1967 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:18 UTC)

Locuțiunile pronominale au circulație mai ales în limba populară și, în general, în limba vorbită. Nu se întîlnesc obișnuit în stilul științific, nici în cel oficial administrativ. Comunicînd mai mult decît echivalentele lor simple, locuțiunile pronominale, ca de altfel toate locuțiunile, se întîlnesc frecvent în literatura artistică.

După structura lor, deosebim patru tipuri de locuțiuni pronominale:

1. Locuțiuni alcătuite din: pronume+verb+pronume: *cine știe cine, cine știe ce, te miri ce și mai nimica, te miri cine, te miri ce.*

Ex. „S-ar putea să fie *Cine-știe-Cine*...
Care n-a mai fost și care vine
Și se uită prin întuneric la mine
Și-mi vede cugetele toate".

(Tudor Arghezi)

„Inimă slabă, așa ca să se clatine și să se-nduioșeze de *te miri ce*, n-avea cuviosa".

(Al. Vlahuță)

2. Locuțiuni formate din adverb+verb+pronume: *nu știu cine, nu știu ce.*

Ex. „Parcă se petrecea *nu știu ce*... poate vreun dor ascuns care nu-i venea a-l spune" (I. Creangă). Aceeași îmbinare așezată la început de frază și purtînd accentul acesteia nu mai îndeplinește rol de pronume: ex. Eu nu știu ce vrea de la mine. Situația se întîlnește și la alte locuțiuni, provenite din propoziții: *cumsecade*. În astfel de situații contextul conferă o valoare sau alta construcției respective.

3. Locuțiuni formate din pronume+conjuncție+adverb+pronume: *cîte și mai cîte*. Procedeul de formare este cel al repetiției, frecvent întîlnit și în alte tipuri de locuțiuni, de pildă în cele adverbiale: *din cînd în cînd, din vreme-n vreme* etc, etc.

Ex. „Și-a prins a înșira pe laiță ghetuțe, basmale, legăturele cu covrigi, mosorașe de ață, *cîte și mai cîte*" (Eusebiu Camilar).

4. Locuțiuni alcătuite din două pronume, unul nehotărît, altul demonstrativ: *toate cele, alte cele.*

Ex. „Și uite-mi trec pe dinainte
În rînduri-rînduri *toate cele*:
Orașul înnegrit de fumuri
Și toate plînsetele mele". (Octavian Goga)

„Sărutări erau răspunsul
La-ntrebări îndeosebi,
Și de *alte cele*-n lume
N-aveai vreme să întrebi". (M. Eminescu)

În legătură cu structura locuțiunilor pronominale se impun trei observații:

1. Este obligatorie prezența unui element pronominal (de obicei, pronume nehotărît sau relativ cu valoare de pronume nehotărît) în structura locuțiunilor pronominale. Ca tip de structură, locuțiunile pronominale se apropie de cele verbale, prepoziționale și conjuncționale subordonatoare, care au în componența lor un element aparținînd părții de vorbire pe care o reprezintă. Constatarea vine să modifice un punct de vedere mai vechi, exprimat de Florica Dimitrescu [11] în legătură cu structura locuțiunilor.

[11] Vezi *Locuțiunile verbale în limba română*, p. 88.

BDD-A1573 © 1967 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:18 UTC)

2. Ultimul element al acestui tip de locuțiuni este un pronume care „dă tonul" construcției întregi. O situație asemănătoare se întîlnește la locuțiunile conjuncționale subordonatoare, unde, ultimul cuvînt este, de obicei, o conjuncție (sau un adverb sau pronume relativ cu această valoare). În felul acesta locuțiunile pronominale se deosebesc de locuțiunile adverbiale pronominale: *cine știe cum, cine știe unde, cine știe cînd, cine știe cît, te miri cum, te miri unde, te miri cînd.*

Ex. „Cînd rostogolul ajunse *cine știe unde* și fumul se risipi, Mantu Miu văzu jaraticul măturat" (Gala Galaction).

Ca și pronumele pe care le reprezintă, locuțiunile pronominale pot, însoți substantive și în aceste situații ele au valoare adjectivală. Cu funcție adjectivală, locuțiunile pronominale sînt așezate întotdeauna înaintea substantivului: Ex. „Uneori, din glodul cuvintelor iese o idee limpede ca apa de izvor și frumoasă ca unda ei, furnicată de reflectări oglindite-n ea din *cine știe ce* înstelări depărtate" (Tudor Arghezi).

3. Între elementele locuțiunilor pronominale se pot intercala anumite determinative care evidențiază o sudură destul de avansată a acestor construcții.

Ex. „L-am văzut întocmindu-și niște vopsele, din ouă și *nu mai știu ce altceva*, după o formulă personală, pentru a picta o icoană pe sticlă". (Dinu Pillat, în „Gazeta literară", 18. III. 1965, p. 3). Alteori elementul prepozițional introductiv se așează între părțile locuțiuni: „... poate că te-ai supărat *cine știe de ce*" (L. Rebreanu).

Ca și pronumele propriu-zise, locuțiunile pronominale au în anumite contexte valoare neutrală. Această valoare pornește, probabil, de la ultimul element al construcției: cine știe ce, te miri ce etc.

Ex. „Nu te mai pune și d-ta atîta pentru *te miri ce și mai nimica*, că doar n-are să fie un cap de țară" (Ion Creangă).

În această situație, prin izolare și accentuare în propoziție, locuțiunile pronominale capătă, uneori valori substantivale:

Ex. „De-or trece anii cum trecură,
Ea tot mai mult îmi va plăcé,
Pentru că-n toată-a ei făptură
E-un „nu știu cum" ș-un „nu știu ce".

(M. Eminescu)

În general, locuțiunile se comportă, din punct de vedere gramatical, ca și părțile de vorbire pe care le reprezintă. În cazul de față, locuțiunile pronominale păstrează caracteristicile gramaticale ale pronumelor nehotărîte sau ale celor relative care se găsesc în structura lor. În flexiune, ultimul element al locuțiunii marchează opoziția cazuală: N.A. — G.D.:

N.A. nu știu cine (care)
G.D. (a, al, ai, ale) nu știu cui (cărui(a), cărei(a), căror(a)
Ex. Am dat această carte *nu știu cui* și nu mi-a mai adus-o.
N.A. Cine știe cine (care)
G.D. (a, al, ai, ale) nu știu cui (cărui(a), cărei(a), căror(a).
Ex. „Într-un colț, un regizor citește absorbit scenariul abia isprăvit *al cine știe căruia*" (A. E. Baconsky).

Cînd are valoare adjectivală, locuțiunea pronominală se acordă în gen, număr și caz cu substantivul pe lîngă care stă. Unele locuțiuni pronominale au formă numai pentru plural: *toate cele, alte cele, cîte și mai cîte.*

În propoziție, locuțiunile pronominale îndeplinesc toate funcțiunile sintactice ale unui pronume propriu-zis. Cînd determină substantive, ele au ca și adjectivele nehotărîte, funcții de atribute adjectivale.

Concluzii. Locuțiunile pronominale sînt destul de slab reprezentate în limba română, în comparație cu alte locuțiuni.

BDD-A1573 © 1967 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:18 UTC)

Gramatical ele au valoare de pronume nehotărîte și se comportă, în general, ca și echivalentele lor simple.

Din punctul de vedere al structurii, locuțiunile pronominale se apropie de unele locuțiuni adverbiale *(cine știe cînd (unde, cum)*, sau de locuțiunile numeral *(de cine știe cîte ori)*.

Ex. „... bolta cerească își va roti *de cine știe cîte ori* sferele pînă să se înalțe în cuprinsul gîndirii critice românești o minte genială asemeni celei stinse" (D. Micu, „Gazeta literară", 18. III. 1965, p. 3). În aceste construcții, ultimul element este un indiciu al valorii lor pronominale, adverbiale sau numerale *(cine știe cine (ce), cine știe cînd (unde, cum), de cine știe cîte ori)*.

În sfîrșit, avînd în operele scrise o arie limitată de răspîndire, locuțiunile pronominale, alături de celelalte locuțiuni și construcții frazeologice fixe, pot fi luate în considerație la fixarea granițelor aproximative ale stilurilor funcționale ale limbii literare.

BDD-A1573 © 1967 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:18 UTC)